

Olsztyn, 22 sierpnia 2022

dr hab. Maria Rólkowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Rosalby Satalino
Kultura włoskiej prowincji w polskich narracjach literackich

Rozprawa doktorska magister Rosalby Satalino poświęcona jest ukazaniu kultury włoskiej prowincji w polskich tekstach literackich, co jest zadaniem badawczym zarówno interesującym, jak i o charakterze nowatorskim. Jak słusznie zauważa Autorka, liczne relacje polskich pisarzy z podróży po Włoszech, powstałe w różnych okresach, dotyczą przede wszystkim znanych miast północnej i środkowej części Półwyspu Apenińskiego, którego południe pozostaje *terra incognita* zarówno na szlaku włoskim pisarzy, jak i w ich opisach Italii, gdyż jest kojarzone z prowincją, która z kolei staje się właśnie przedmiotem badawczym rozważań Autorki.

Przeprowadzona przez Rosalbę Satalino analiza jest nie tylko literacką podróżą przede wszystkim przez tereny Apulii, ale także – jak pisze w zakończeniu – wędrówką antropologiczną w głąb siebie (s. 183), gdyż Autorka rozprawy jest Włoszką pochodzącą z tego terenu. Ten fakt również zasługuje na uznanie i podkreślenie trudności wyznaczonego sobie przez Doktorantkę zadania – analizy tekstów literackich i napisania pracy naukowej w języku, który nie jest jej rodzimym, a także dokonania licznych w rozprawie przekładów fragmentów utworów z języka włoskiego na polski oraz korzystania z pozycji bibliograficznych zarówno w języku polskim, jak i włoskim.

Autorka, wymieniając miasta, które obejmowały szlak wędrówki polskich pisarzy po Włoszech, twierdzi, że zatrzymały się one na linii Rzymu lub, rzadziej, Neapolu (s. 5, 45). Należałoby jednak wspomnieć jeszcze o położonej poniżej stolicy Kampanii wyspie Capri, na której przebywali i o której pisali między innymi: Zygmunt Krasiński, Maria Dąbrowska, Maria Kuncewiczowa, Władysława Reymont, Roman Brandstaetter, Gustaw Herling-Grudziński, a także o Sycylii, którą uwiecznili w swej twórczości na przykład: Zygmunt Krasiński, Michał Wiszniewski, Jarosław Iwaszkiewicz, Jan Parandowski. Warto też zauważyć, że Apulia zaczyna być obecna w najnowszym podróżopisarstwie polskim – w bieżącym roku ukazała się książka Grzegorza Musiała *Dziennik włoski. Apulia, Abruzja, Rzym* (Poznań 2022, wydanie pierwsze), która zapewne zainteresowałaby Autorkę pracy doktorskiej, gdyby została wydana podczas pisania przez Nią rozprawy.

Przedmiotem badań w niniejszej dysertacji są teksty literackie czworga autorów. Troje spośród nich to Polacy: Kazimiera Alberti, Jarosław Iwaszkiewicz i Dariusz Czaja, a czwartym autorem jest włoski krytyk sztuki i historyk Cesare Brandi (s.7, 60). Zatem powstaje pewna niezgodność tematu pracy doktorskiej z jej treścią, bowiem w tytule rozprawy mowa jest tylko o polskich narracjach literackich. W zakończeniu pracy Doktorantka tłumaczy, że wybrała do analizy tekst włoskiego autora, aby porównać jego wizję prowincji Italii z opisami polskich pisarzy (s. 182), co jest jak najbardziej zasadne, ale uważam, że należałoby zmodyfikować temat pracy tak, aby pojawiła się w nim także mowa o włoskiej narracji czy też włoskich tekstach literackich.

W rozdziale pierwszym, o charakterze wprowadzającym w tematykę pracy, Autorka analizuje pojęcie prowincji jako kategorii badawczej, przygląda się jej obecności w literaturze polskiej, jak i włoskiej, a także usytuowanemu w opozycji do niej miastu w szeroko rozumianej kulturze europejskiej oraz placowi jako centrum zarówno metropolii, jak i prowincjonalnego miasteczka. Są to ciekawe i poparte źródłami rozważania, choć po analizie pojęcia

provincji w literaturze polskiej pod koniec XIX wieku, Doktorantka dokonuje pewnego skrótów i „przeskakuje” do konstatacji dotyczącej polskiej literatury najnowszej (s. 20-21). Ważny jest także ostatni podrozdział, w którym Autorka pisze między innymi o polsko-włoskich związkach literackich oraz historycznych i choć zaznacza, że przedstawia to zagadnienie pokrótce (s. 47), uważam, że warto by – ze względu na jego obszerność i wagę dla tematu pracy – przyrzeć się mu dogłębniej i szerzej oraz poświęcić trochę więcej miejsca w dysertacji. (Doktorantka wymienia tylko polskich badaczy zajmujących się polsko-włoskimi związkami literackimi /s. 46-47/, pisze o królowej Bonie jako postaci reprezentującej relacje między oboma krajami /s. 47-48/ oraz o wzajemnych odniesieniach w hymnie polskim i włoskim /s.48-49/).

W rozdziale drugim pracy Autorka skupia się na regionach Apulii, Kalabrii i Kampanii, przedstawiając zarys ich kultury i literatury oraz wymieniając znane postaci z tymi terenami związane. To właśnie literacki obraz przede wszystkim Apulii, ale także Kalabrii – prowincji Włoch rzadko odwiedzanych i opisywanych zarówno przez włoskich, jak i obcych twórców (w tym polskich) – staje się przedmiotem analizy. Autorka ukazuje, w jaki sposób czworo wymienionych już autorów – Brandi, Alberti, Iwaszkiewicz i Czaja – kreśli wizerunek apulijskiej i kalabryjskiej prowincji w swoich tekstach, choć sądzę, że można by napisać na ten temat więcej niż zostało zawarte w pracy. Doktorantka pisze także o biograficzno-literackich związkach omawianych autorów z Italią (ciekawe są wzmianki o znajomości Iwaszkiewicza z drugim mężem Kazimiery Alberti – Alfo Cocoli /s. 91-92/). Interesujące i wartościowe pod względem treści są oba podrozdziały traktujące o wybranych do analizy elementach kultury apulijskiej prowincji: pierwszy – poświęcony religijności tego obszaru na przykładzie kultu świętego Mikołaja oraz drugi – przedstawiający prowincjonalność przestrzeni stolicy prowincji Bari, miasta, w którym styka się Wschód i Zachód.

Ostatni, trzeci rozdział pracy, poświęcony jest w całości wizerunkowi Apulii w zbiorze esejów Dariusza Czai *Gdzieś dalej, gdzieś indziej*. Przedstawiono w nim codzienne życie prowincji Apulii oraz sąsiedniej Bazylikaty widziane oczami polskiego antropologa kultury – między innymi miasta Lecce i Materę, procesję na Górę Świętego Anioła, historię tarantyzmu i współczesną tarantelę. Autorka wskazuje na liczne nawiązania Czai do *Obrazów Włoch* Pawła Muratowa, w związku z czym dziwi fakt, że nie przywołuje Ona ani w tekście głównym, ani w przypisach pracy, artykułu antropologa *Nieznane arcydzieło. O „Obrazach Włoch”* („Political Dialogues” 2020, nr 29, s. 95-110). Doktorantka wymienia także te elementy kultury apulijskiej, które są właściwie nieobecne w utworze Czai (jedzenie, uliczny gwar i hałas, *trulli*), a przeprowadzona przez Nią analiza opisu włoskiej prowincji w esejach jest interesująca i rzetelna.

W pracy doktorskiej widoczna jest jednak spora dysproporcja w uwadze Autorki, jaką skierowała na poszczególne analizowane teksty i ich twórców. Opisy włoskiej prowincji i jej kultury autorstwa Cesare Brandiego, Kazimierzy Alberti i Jarosława Iwaszkiewicza oraz ich analizy mieszczą się w rozdziale drugim pracy, podczas gdy książce Dariusza Czai Doktorantka poświęciła również część tego rozdziału, a także cały kolejny. I choć Autorka rozprawę wyjaśnia w zakończeniu, że jej decyzja motywowana jest antropologicznym znanstwem Dariusza Czai i uprawomocnia to jego tekst do odrębnej analizy (s.183), moim zdaniem jest to opinia trochę „dyskwalifikująca” literackie opisy Italii kreślone przez Alberti i Iwaszkiewicza, których analiza przez Doktorantkę zajęła zdecydowanie mniejszą część pracy.

Z recenzenckiego obowiązku muszę też zaznaczyć, że część pracy dotycząca *Podróży do Włoch* Iwaszkiewicza jest bardzo tożsama treściowo z artykułem Rosalby Satalino *Bari jako obraz włoskiej prowincji w wybranych tekstach literackich – z dala od narracji o miejscach centrycznych* (w: *Etnografie, kulturo-grafie*, pod red. K. Gęsikowskiej i K. Kozakowskiego, Katowice 2018, s.101-116) (odpowiednio strony: 88-91 i w artykule 104-107). Doktorantka

podaje w przypisie numer 247 na stronie 88 rozprawy informację, że pisała o Iwaszkiewiczu i Bari w wymienionym artykule, uważam jednak, że trzeba by w pracy doktorskiej wspomnieć, iż te jej strony zostały zaczerpnięte z wydanego wcześniej artykułu z bardzo niewielkimi zmianami.

Szkoda, że w zakończeniu rozprawy Autorka nie dokonuje szerszego porównania i podsumowania literackich wizji apulijskiej prowincji pióra włoskiego krytyka sztuki oraz polskich pisarzy – mowa o tym tylko na stronie 182. Powstają bowiem pytania – na przykład: czy, i na ile, włoska prowincja i jej kultura opisana przez Alberti i Iwaszkiewicza w wieku XX różni się od tej z początku XXI stulecia przedstawionej przez Czaję?

Praca doktorska napisana jest dobrą i poprawną polszczyzną (poza minimalnymi potknięciami interpunkcyjnymi), co – biorąc pod uwagę fakt, że jej Autorka jest Włoszką – należy podkreślić i uznać za istotny atut. Obszerna jest baza bibliograficzna pracy – zarówno przedmiotowa, jak i netografia – zawierająca pozycje w języku polskim, włoskim i angielskim.

Podsumowując, rozprawa doktorska magister Rosalby Satalino dotyczy interesującego i rzadko dotąd analizowanego tematu, daje więc podstawę i asumpt do dalszych badań nad kulturą i wizerunkiem włoskiej prowincji w literaturze nie tylko polskiej, a także włoskiej. Dysertacja została przygotowana starannie, oparta na analizie tekstów literackich, zawiera konteksty kulturowe, socjologiczne i historyczne – spełnia zatem wszystkie wymogi stawiane pracom doktorskim i stanowi podstawę do dopuszczenia jej Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Maria R. Tkacz